

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ฝ่ายบริการพยาบาลเป็นองค์การย่อยองค์การหนึ่งของโรงพยาบาล ซึ่งประกอบด้วยบุคลากรจำนวนมากที่สุดในโรงพยาบาล ทั้งยังเป็นองค์การที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการให้บริการสุขภาพอนามัย เพราะเป็นงานด้านบริการพยาบาลที่ให้แก่ประชาชนอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา 24 ชั่วโมง การที่จะให้บริการพยาบาลที่ดีมีคุณภาพ ประสิทธิภาพสูง และประหยัดค่าใช้จ่ายได้นั้นผู้บริหารการพยาบาลจะต้องกำหนดเป้าหมายของการพยาบาลไว้อย่างชัดเจนและต้องคอยให้กำลังใจ แนะนำ ควบคุม ดูแลให้พยาบาลปฏิบัติงานด้านบริการให้บรรลุวัตถุประสงค์ (วรรณวิไล จันทราภา และสุนทรี ภาณุทัต, 2534)

เนื่องจากในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี รวมทั้งวิทยาศาสตร์สุขภาพ และระบบการสาธารณสุขที่มีผลต่อสุขภาพของประชาชนย่อมมีผลกระทบต่อบริการพยาบาลไปด้วย โดยบริการพยาบาลจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้ทันต่อเหตุการณ์ตลอดเวลา ดังนั้นผู้บริหารการพยาบาลควรแสวงหาแนวทางการพัฒนาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ โดยการนำแนวคิดต่าง ๆ เข้ามาผสมผสานในการพัฒนาองค์การ พัฒนาคน พัฒนาวิชาชีพและพัฒนาการพยาบาล (พวงรัตน์ บุญญานุรักษ์, 2534) การบริการพยาบาลในประเทศไทยขณะนี้ได้มีการพัฒนาขึ้นมาเป็นลำดับ ทิศทางในการพัฒนาบริการพยาบาลจะเป็นไปในลักษณะบริการพยาบาลที่มุ่งสู่ชุมชน มุ่งสู่คุณภาพโดยการใช้ศาสตร์การพยาบาลในการปฏิบัติการพยาบาลประกันคุณภาพการพยาบาล และการนำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมารองรับความต้องการของผู้รับบริการได้อย่างเหมาะสมเพื่อนำไปสู่การพยาบาลที่ดี และมีคุณภาพ ผู้รับบริการ ผู้บริหารการพยาบาลและผู้ปฏิบัติงานได้รับความพึงพอใจพร้อมกัน ทั้งนี้การพัฒนาการบริการพยาบาลจะสำเร็จ หรือล้มเหลวขึ้นอยู่กับผู้บริหารการพยาบาลเป็นสำคัญ

ผู้บริหารฝ่ายบริการพยาบาล ถ้าอยู่ในตำแหน่งผู้บริหารสูงสุดจะมีบทบาท หน้าที่เป็นผู้กำหนดนโยบายและเป้าหมาย ตลอดจนพัฒนาการพยาบาลโดยรวม (กุลยา ตันติผลาชีวะ, 2534) โดยหัวหน้าฝ่ายบริการพยาบาลมีหน้าที่เป็นผู้กำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติวิชาชีพ

ตลอดจนดำเนินการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติการพยาบาลโดยตรงที่ให้กับผู้รับบริการทั้งภายในสถานบริการสุขภาพ และในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งไฟเลตต์ และเคอร์บี้ (Pilette & Kirbey, 1991) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของหัวหน้าฝ่ายการพยาบาล มี 3 บทบาท คือ บทบาทด้านการบริหาร บทบาทด้านการจัดการ และบทบาททางด้านวิชาชีพ ซึ่งทั้ง 3 บทบาทนี้ครอบคลุมหน้าที่ในเรื่องการวางแผนงบประมาณ การพัฒนาบุคลากร ควบคุมมาตรฐานวิชาชีพ การวางแผนกลยุทธ์ในการบริหาร การสร้างสัมพันธภาพให้เกิดขึ้นร่วมกันระหว่างภายในและภายนอกองค์การสุขภาพ ดังนั้นบทบาทของหัวหน้าฝ่ายการพยาบาลถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจะเป็นผู้พัฒนาวิชาชีพพยาบาลให้เป็นเลิศ (American organization of nurse executive, 1992)

วิชาชีพการพยาบาลจะมีคุณภาพได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยผู้ประกอบวิชาชีพการพยาบาลที่มีความรู้และทักษะในการปฏิบัติการพยาบาลเป็นอย่างดี เพื่อสามารถให้บริการพยาบาลแก่ผู้รับบริการแต่ละรายได้เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของผู้รับบริการ (พจนา ปิยะปกรณชัย, 2538) การที่จะบรรลุความคาดหวังดังกล่าวได้นั้นขึ้นอยู่กับการจัดการศึกษาพยาบาลที่มีคุณภาพ ทั้งนี้เพราะการศึกษานำไปสู่การปฏิบัติ หากการศึกษามีคุณภาพการปฏิบัติก็จะมีคุณภาพด้วย (ทัศนยา บุญทอง, 2522) ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของฝ่ายการศึกษาพยาบาลในการจัดการศึกษาที่เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนได้มีการพัฒนาความรู้ ทักษะ ที่จะประกอบวิชาชีพการพยาบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ฝ่ายการศึกษาพยาบาล มีส่วนสำคัญในการผลิตบุคลากรทางการพยาบาลให้กับฝ่ายบริการพยาบาล โดยฝ่ายการศึกษาพยาบาลและฝ่ายบริการพยาบาลจะต้องมีการประสานงานกันอย่างต่อเนื่องเน้นในการผลิตพยาบาลวิชาชีพ ให้สามารถสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน ปัจจุบันฝ่ายการศึกษาพยาบาลได้พัฒนาไปได้อย่างรวดเร็วมาก โดยทางฝ่ายบริการพยาบาลจะต้องรู้ติดตามความเคลื่อนไหวของฝ่ายการศึกษาว่า ขณะนี้การให้บริการได้พัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างไรบ้างมากน้อยเพียงใด ขณะเดียวกันฝ่ายการศึกษาจะต้องปรับปรุงการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในสถานการณ์จริง (พนม เทพพิทักษ์, 2533) ดังนั้นจึงเป็นความรับผิดชอบของผู้บริหารฝ่ายการศึกษาพยาบาลในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียนร่วมรับผิดชอบในการวางแผนการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้เหมาะสม พัฒนาวิธีการสอน และประเมินผลการสอนในวิชาต่าง ๆ ดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของสถาบันการศึกษา (Guinee, 1978) นอกจากนี้ผู้บริหารฝ่ายการศึกษายังมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาด้านการศึกษาพยาบาลและพัฒนาวิชาชีพให้มีการเปลี่ยนแปลงที่ทันสมัย และให้มีความเป็นปึกแผ่น มั่นคง

กล่าวได้ว่า ผู้บริหารฝ่ายบริการพยาบาลและฝ่ายการศึกษาพยาบาล เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในองค์การพยาบาล เพราะเป็นผู้กำหนดนโยบาย เป้าหมาย และดำเนินงานบริหารจัดการทางการพยาบาล และการจัดการศึกษาพยาบาลให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของสังคม (Brown & Chin, 1982) โดยผู้บริหารฝ่ายบริการพยาบาลมุ่งให้บริการแก่ผู้รับบริการอย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนผู้บริหาร

ฝ่ายการศึกษามุ่งผลิตบุคลากรการพยาบาลให้มีความรู้ความสามารถและมีทัศนคติที่ดีในการปฏิบัติงาน มีคุณธรรมจริยธรรมที่จะประกอบวิชาชีพ เพื่อนำวิชาชีพการพยาบาลให้ก้าวหน้าไปได้ทันและทัดเทียมกับวิชาชีพอื่น ๆ อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี

การที่ผู้บริหารการพยาบาลจะทำงานให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ผู้บริหารเหล่านั้นควรเป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นนักพัฒนานักต่อสู้ และนักปฏิบัติ ที่นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่วิชาชีพ ซึ่งมีผู้บริหารการพยาบาลอยู่จำนวนไม่น้อยที่มีคุณสมบัติดังนี้ในจำนวนผู้บริหารดังกล่าว รองศาสตราจารย์ ปราณีต สวัสดิรักษา เป็นผู้ที่มีความบทบาทอย่างสำคัญยิ่งในการพัฒนาฝ่ายการศึกษาพยาบาล และฝ่ายบริการพยาบาลไปพร้อมๆกัน ทั้งนี้ โดยการทำงานในตำแหน่งอาจารย์และผู้บริหารของคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พร้อมกับดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายบริการพยาบาล โรงพยาบาลนครเชียงใหม่ (ปัจจุบันคือ โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่) คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในขณะเดียวกัน เพราะท่านเป็นนักบริหารที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความตื่นตัวในการพัฒนาวิชาชีพการพยาบาลให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ

รองศาสตราจารย์ปราณีต สวัสดิรักษา มีปรัชญาในการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง ชีวิตในวัยเด็กท่านเริ่มต้นการศึกษาแบบเดียวกับเด็กผู้หญิงในครอบครัวชนชั้นกลางในเมืองในสมัยนั้นคือ เริ่มต้นเรียนชั้นประถมศึกษาและจบชั้นมัธยมศึกษาในปี พ.ศ.2483 จากนั้นได้ตัดสินใจเลือกเรียนวิชาชีพการพยาบาล ซึ่งในสมัยนั้นมีวิชาชีพที่สตรีนิยมเลือกเรียนคือพยาบาลกับครู ท่านจึงเลือกเรียนพยาบาลเพราะชอบมากกว่า และมีความคิดว่าเป็นวิชาชีพที่สามารถกระทำด้วยมือของตนเองและตนเองมีทักษะในการทำมากกว่าพูด ท่านจึงตัดสินใจเข้าเรียนพยาบาลหลักสูตรอนุปริญญาที่ศิริราชพยาบาล (อังคณา สรียาภรณ์, 2528) ในขณะที่เรียนพยาบาล ท่านมีความตั้งใจเรียนขยันหมั่นเพียรจนในที่สุดท่านได้รับรางวัลเรียนดีตลอดหลักสูตรการศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เมื่อท่านสำเร็จการศึกษาพยาบาลในปี พ.ศ.2489 ท่านได้เข้าปฏิบัติงานเป็นพยาบาลประจำการในหน่วยงานต่างๆ ที่โรงพยาบาลศิริราช และต่อมา พ.ศ.2505 ได้โอนย้ายมาปฏิบัติงานที่แผนกพยาบาลผดุงครรภ์ คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลนครเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ จนกระทั่งได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ช่วยผู้อำนวยการฝ่ายบริการพยาบาล โรงพยาบาลนครเชียงใหม่ ระหว่างปี พ.ศ.2511-2524 ท่านมีผลงานด้านการพัฒนาฝ่ายบริการพยาบาลมากมาย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อฝ่ายบริการพยาบาล และเป็นประโยชน์ต่อวงการวิชาชีพการพยาบาลในสมัยนั้น อาทิเช่น ท่านได้กำหนดนโยบายในการพัฒนาคุณภาพการพยาบาล โดยมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบการใช้คาร์เด็กส์ในหอผู้ป่วยให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จัดให้มีผู้ตรวจการ พยาบาลตลอด 24 ชั่วโมง ปรับปรุงสภาพแวดล้อมของหอผู้ป่วยให้มีระบบ ระเบียบ และได้มาตรฐาน ส่วนงานด้านบุคลากร ได้แก่ การจัดปฐมนิเทศ ฝึกอบรมและพัฒนาบุคลากรอย่างต่อเนื่อง การจัดสวัสดิการให้แก่บุคลากร

ทางการพยาบาลทุกระดับ เพื่อเกิดขวัญกำลังใจที่ดีในการปฏิบัติงานส่งเสริมให้บุคลากรมีความก้าวหน้า โดยขยายตำแหน่งของพยาบาล และผู้ช่วยพยาบาลให้สูงขึ้นตามลักษณะความรับผิดชอบในงานที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้งานด้านวิชาชีพ ได้แก่การริเริ่มก่อตั้งศูนย์พยาบาลพิเศษและจัดทำกฎเกณฑ์และระเบียบปฏิบัติต่างๆ ของพยาบาลพิเศษ เป็นต้น (คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534)

ในปี พ.ศ.2516 ท่านได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยคณบดีฝ่ายปฏิบัติการพยาบาลคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งต้องรับผิดชอบทั้งงานด้านบริการพยาบาลและการเรียนการสอนควบคู่กันไป จนกระทั่งในปี พ.ศ.2522 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรองคณบดีคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ท่านได้แสดงบทบาทของการเป็นครูที่ดี สอนนักศึกษาพยาบาลทั้งในและนอกสถาบันการศึกษา รับเชิญเป็นวิทยากรพิเศษ เป็นผู้แทนพยาบาลไทยเข้าร่วมประชุมกับพยาบาลนานาชาติในต่างประเทศ เพื่อเผยแพร่ชื่อเสียงของวงการพยาบาลไทย ริเริ่มจัดทำโครงการอบรมระยะสั้นด้านการผดุงครรภ์ให้กับพยาบาลนานาชาติ ผู้ได้รับทุนรัฐบาลไทยภายใต้แผนโคลัมโบ โดยร่วมมือกับกรมวิเทศสหการ (คณะพยาบาลศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534) นอกจากนี้ยังมีผลงานวิจัยและตำรามากมาย ซึ่งถือได้ว่าท่านได้แสดงบทบาทของนักการศึกษาอย่างแท้จริง

จากผลงานดังกล่าวข้างต้น ทำให้ท่านได้รับรางวัลอาจารย์ดีเด่นของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.2526 และได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรองศาสตราจารย์ระดับ 9 ในปีเดียวกัน ส่วนผลงานด้านการพัฒนาวิชาชีพการพยาบาล จะเห็นได้จากการได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกสมาคมพยาบาลแห่งประเทศไทย สาขาภาคเหนือ ในระหว่างปี พ.ศ.2525-2526 ซึ่งริเริ่มโครงการต่างๆ มากมายเช่น โครงการบริการวิชาการเคลื่อนที่ โครงการการระดมพยาบาลอาสา เป็นต้น ท่านได้อุทิศงานเพื่อส่วนรวมโดยแท้จริง เป็นนักต่อสู้บุกเบิกวงการวิชาชีพการพยาบาลในภาคเหนือให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับส่วนกลาง ตลอดระยะเวลาการปฏิบัติงานจนถึงเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. 2527

จากประวัติการทำงานและผลงานนานัปการของท่านตลอดเวลาที่รับราชการ ส่งผลให้ได้รับรางวัลพยาบาลดีเด่นแห่งชาติ สาขาการบริหารการพยาบาลจากสภาการพยาบาลแห่งประเทศไทย เป็นคนแรกเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2533 นอกจากนี้ในฐานะเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนาการศึกษาพยาบาลของคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ให้เจริญก้าวหน้าจนเป็นที่ประจักษ์ และยอมรับของวงการวิชาชีพการพยาบาลโดยทั่วไป ทั้งในประเทศและต่างประเทศเกียรติคุณอันดีเด่นดังกล่าว สภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่จึงมีมติให้ได้รับพระราชทานปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2534 ซึ่งถือว่าเป็นเกียรติประวัติอันสูงสุด (คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2534)

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า รองศาสตราจารย์ ประณีต สวัสดิรักษา เป็นบุคคลหนึ่งที่ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งสมควรแก่การศึกษา เพราะท่านมีผลงานที่มีคุณค่ามากมายโดยเฉพาะการ

พัฒนาฝ่ายบริการพยาบาลให้ดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นที่ยอมรับแก่สังคมในขณะที่ผู้นำทางการพยาบาลท่านอื่นๆ ในสังคมไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านการศึกษาภาคทฤษฎีทางวิชาชีพการพยาบาลเป็นหลัก รองศาสตราจารย์ ปราณีต สวัสดิ์รักษา กลับเน้นการพัฒนาฝ่ายบริการพยาบาลควบคู่ไปด้วย เพื่อประโยชน์ของผู้ป่วยและเพื่อให้โรงพยาบาลเป็นแหล่งที่ให้การศึกษาภาคปฏิบัติที่ดีที่สุดแก่นักศึกษาพยาบาลไปพร้อมกันด้วย ดังนั้นผู้วิจัยในฐานะอาจารย์พยาบาลจึงสนใจศึกษาชีวิตประวัติ แนวความคิด และการพัฒนาฝ่ายบริการพยาบาล ของรองศาสตราจารย์ปราณีต สวัสดิ์รักษา โดยการศึกษาวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เพื่อเก็บรักษาไว้เป็นมรดกของวงการพยาบาลไทย และเพื่อส่งเสริมให้พยาบาลรุ่นหลังเกิดความสนใจ รู้คุณค่า และศรัทธาในวิชาชีพการพยาบาล ตลอดจนเพื่อประโยชน์ต่อผู้บริหารการพยาบาลได้แนวคิดในการพัฒนาตนเอง และพัฒนาฝ่ายบริการพยาบาลให้เจริญก้าวหน้าสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาชีวิตประวัติ แนวความคิด และการพัฒนาฝ่ายบริการพยาบาล ของ
รองศาสตราจารย์ ปราณีต สวัสดิ์รักษา

ปัญหาการวิจัย

1. ภูมิหลังและปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรมมีผลต่อแนวความคิดของรองศาสตราจารย์ ปราณีต สวัสดิ์รักษา อย่างไร
2. แนวความคิดและผลงานการพัฒนาฝ่ายบริการพยาบาลของรองศาสตราจารย์ปราณีต สวัสดิ์รักษา มีอะไรบ้าง
 - 2.1 แนวความคิดในการพัฒนาฝ่ายบริการพยาบาลของรองศาสตราจารย์ ปราณีต สวัสดิ์รักษา ทั้งในด้านโครงสร้าง บุคลากร งบประมาณ และวัสดุครุภัณฑ์ มีอย่างไรบ้าง
 - 2.2 รองศาสตราจารย์ ปราณีต สวัสดิ์รักษา มีการพัฒนาฝ่ายบริการพยาบาลในด้านโครงสร้าง บุคลากร งบประมาณ และวัสดุครุภัณฑ์อย่างไร ด้วยวิธีการใดบ้าง
 - 2.3 ผลงานของรองศาสตราจารย์ ปราณีต สวัสดิ์รักษาทางด้านการพัฒนาฝ่ายบริการพยาบาลมีอะไรบ้าง

